

УДК 341.3

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.3.9>**Вадим ЧОРНИЙ**аспірант 2-го курсу навчання спеціальності 081 «Право» Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», vadim.4htc@gmail.com

ORCID: 0009-0009-6237-6517

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЦИВІЛЬНОМУ НАСЕЛЕННЮ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

Метою роботи є комплексний аналіз правових механізмів відшкодування шкоди цивільному населенню під час збройних конфліктів з урахуванням міжнародного та національного досвіду. Дослідження спрямоване на визначення ефективності існуючих міжнародних і національних механізмів, ідентифікацію основних проблем та ризиків, що ускладнюють реалізацію права потерпілих на компенсацію, а також розробку пропозицій щодо вдосконалення системи відшкодування шкоди. Методологія роботи базується на комплексному порівняльно-правовому аналізі норм міжнародного гуманітарного права та національного законодавства України, аналізі судової практики, вивченні конкретних кейсів міжнародних механізмів компенсації, таких як Компенсаційна комісія ООН (UNCC), Міжнародний суд ООН та Міжнародний кримінальний суд. Наукова новизна дослідження полягає у систематизації та порівнянні міжнародних і національних механізмів відшкодування шкоди, інтеграції прецедентів міжнародного права у національне законодавство та пропозиції практичних рекомендацій для підвищення ефективності державних процедур. У роботі визначено, що українські національні механізми, хоч і відповідають базовим принципам міжнародного гуманітарного права, все ж обмежені бюрократичними бар'єрами, недостатнім фінансуванням, складністю формування доказової бази та тривалістю судових процедур. Висновки дослідження підкреслюють необхідність цифровізації процесу оформлення компенсацій, створення спеціалізованих компенсаційних фондів із залученням державних і міжнародних ресурсів, підвищення прозорості та координації між державними органами, судами та міжнародними інституціями, а також активної імплементації міжнародного досвіду з урахуванням національних особливостей. Використання запропонованих підходів сприятиме ефективнішому захисту цивільного населення, забезпеченню принципу повного відшкодування шкоди та зміцненню правової системи у сфері компенсаційних механізмів під час збройних конфліктів.

Ключові слова: цивільне населення, збройний конфлікт, відшкодування шкоди, міжнародне гуманітарне право, національне законодавство, компенсаційні механізми.

Vadym Chorniy. LEGAL MECHANISMS FOR COMPENSATION OF DAMAGE TO CIVILIAN POPULATION DURING ARMED CONFLICTS: INTERNATIONAL AND NATIONAL EXPERIENCE

The purpose of this study is a comprehensive analysis of legal mechanisms for compensating damage to the civilian population during armed conflicts, taking into account both international and national experience. The research aims to assess the effectiveness of existing international and national mechanisms, identify key challenges and obstacles that hinder the realization of victims' rights to compensation, and propose measures to improve the damage compensation system. The methodology is based on a comprehensive comparative legal analysis of international humanitarian law and Ukrainian national legislation, examination of judicial practice, and study of specific international compensation case studies, including the United Nations Compensation Commission (UNCC), the International Court of Justice, and the International Criminal Court. The scientific novelty of the study lies in the systematization and comparison of international and national compensation mechanisms, integration of international legal precedents into national legislation, and provision of practical recommendations to enhance the efficiency of state procedures. The research demonstrates that while Ukrainian national mechanisms comply with the basic principles of international humanitarian law, their effectiveness is limited by bureaucratic obstacles, insufficient funding, complex evidentiary requirements, and prolonged judicial proceedings. The conclusions emphasize the need for digitalization of compensation application processes, creation of specialized compensation funds utilizing both national and international resources, increased transparency and coordination among state authorities, courts, and international institutions, and active implementation of international best practices adapted to national conditions. Application of these approaches will contribute to more effective protection of civilians, ensure the principle of full compensation for damages, and strengthen the legal framework in the field of compensation mechanisms during armed conflicts.

Key words: civilian population, armed conflict, damage compensation, international humanitarian law, national legislation, compensation mechanisms.

Постановка проблеми. Збройні конфлікти завжди супроводжуються значними людськими та матеріальними втратами, при цьому цивільне населення залишається

однією з найбільш вразливих категорій. Втрата житла, майна, здоров'я, а також психологічні травми створюють комплексну шкоду, яка потребує правового врегулювання. Попри

існування численних міжнародних конвенцій та національних нормативних актів, практика ефективного відшкодування шкоди цивільному населенню часто постає перед проблемами реалізації, недофінансуванням та відсутністю узгоджених процедур. Це створює необхідність аналізу існуючих механізмів, виявлення прогалин та розробки рекомендацій для підвищення їх ефективності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У наукових працях значна увага приділяється міжнародно-правовому захисту цивільного населення під час збройних конфліктів (Бані-Насер, 2015; Падалка, 2022; Клапоушак, 2023), а також особливостям захисту вразливих груп, зокрема жінок (Луцан, 2022). Важливим напрямом є дослідження механізмів відшкодування шкоди та репарацій як у міжнародному, так і в національному вимірі (Городиський, 2023; Мудра, 2024; Погрібний, 2024). Окремо підкреслюється роль міжнародних інституцій, насамперед Міжнародного кримінального суду (Каменєва, Ковальова, 2023). Нормативну основу становлять положення міжнародних конвенцій та національного законодавства України.

Разом з тим залишаються невирішеними питання практичного впровадження механізмів компенсації шкоди, ефективності міжнародних інституцій у протидії агресії, узгодження національної та міжнародної практики, а також забезпечення належного захисту всіх категорій цивільного населення.

Метою статті є комплексний аналіз правових механізмів відшкодування шкоди цивільному населенню під час збройних конфліктів, як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цивільне населення визначається як сукупність осіб, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях і не належать до збройних сил чи інших категорій комбатантів під час збройного конфлікту. Відповідно до положень Міжнародного гуманітарного права (МГП), зокрема Женевських конвенцій 1949 року та Додаткового протоколу I 1977 року, цивільні особи користуються особливим правовим захистом від будь-яких форм нападів і не можуть бути навмисно залучені до воєнних дій. У разі виникнення сумнівів щодо статусу конкретної особи слід виходити з принципу надання їй цивільного статусу.

Особливий захист надається вразливим категоріям цивільного населення, до яких відносяться жінки, діти, особи похилого віку, інваліди та медичний персонал. Сторони конфлікту зобов'язані застосовувати запобіжні

заходи для мінімізації шкоди цивільним особам, зокрема здійснювати перевірку об'єктів нападу та обирати методи ведення бойових дій, що зменшують ризики для цивільного населення [5; 10].

Під час ведення збройних конфліктів цивільне населення піддається комплексному впливу різноманітних форм шкоди, що мають як прямий, так і опосередкований характер, і які умовно класифікуються на матеріальну, моральну та екологічну шкоду. Кожна з цих категорій має специфічні ознаки, що визначають не лише характер втрат, але й механізми їх правового врегулювання та компенсації.

Матеріальна шкода являє собою наслідок фізичного руйнування або втрати об'єктів, що забезпечують життєдіяльність цивільного населення. До таких втрат відносяться руйнування житлових будинків, об'єктів соціальної інфраструктури, промислових та комерційних об'єктів, транспортної та комунікаційної мережі, а також приватного майна громадян. Крім того, матеріальна шкода охоплює втрату засобів до існування, що включає робочі ресурси, запаси продуктів харчування, медичне обладнання та фінансові активи. Вона проявляється як прямі економічні втрати, які негативно впливають на соціально-економічну стабільність громад, і вимагає комплексного юридичного врегулювання. Процес компенсації матеріальної шкоди передбачає як визначення розміру збитків, так і механізми їх відшкодування через державні, міжнародні або приватні програми, що забезпечують відновлення майнових прав постраждалих [5].

Моральна шкода характеризується невидимими, проте не менш суттєвими наслідками конфліктів для цивільного населення. Вона охоплює психічні травми, страждання, страх, втрату близьких осіб, порушення гідності та фундаментальних прав людини. Такі порушення можуть виникати як внаслідок прямого фізичного насильства, так і в результаті психологічного впливу, зокрема через постійний стрес, загрозу життю та свідоме залучення цивільних осіб у ситуації небезпеки. Моральна шкода потребує спеціалізованих підходів до компенсації, що передбачають не лише матеріальне відшкодування, а й заходи психологічної та соціальної підтримки, відновлення соціальних зв'язків та правової справедливості.

Екологічна шкода виникає внаслідок руйнування природного середовища та забруднення екосистем, що є наслідком безпосередніх військових дій або їхніх опосередкованих ефектів. До таких проявів належать токсичне забруднення водних ресурсів, ґрунту та пові-

тря, деградація лісових та сільськогосподарських угідь, руйнування флори й фауни, що створює довгострокові негативні наслідки для здоров'я населення та біологічного балансу територій. Екологічна шкода особливо небезпечна тим, що її наслідки часто проявляються через значний проміжок часу після завершення конфлікту та можуть перешкоджати відновленню життєдіяльності постраждалих громад [5; 8].

Виділення та детальна класифікація цих категорій шкоди має вирішальне значення для формування ефективних правових механізмів компенсації. Чітке визначення матеріальної, моральної та екологічної шкоди дозволяє не лише об'єктивно оцінити збитки, але й розробляти комплексні стратегії їх відшкодування, що включають юридичні, соціальні та економічні заходи підтримки постраждалих. Такий системний підхід забезпечує цілісну реалізацію принципів міжнародного гуманітарного права та гарантує ефективний захист цивільного населення під час та після збройних конфліктів.

Міжнародне гуманітарне право встановлює ключові принципи, на основі яких здійснюється відшкодування шкоди цивільним особам:

По-перше, принцип повного відшкодування шкоди – держава або сторона конфлікту, яка порушує норми МГП, несе юридичну відповідальність за повне відшкодування матеріальної, моральної та екологічної шкоди.

По-друге, принцип відновлення справедливості – компенсація розглядається як механізм юридичної відповідальності, що забезпечує захист прав потерпілих і відновлює справедливість.

По-третє, заборона навмисних атак на цивільних та цивільні об'єкти – такі дії вважаються воєнними злочинами та є підставою для міжнародної відповідальності.

По-четверте, нормативна основа компенсації – відшкодування ґрунтується на положеннях Женевських конвенцій 1949 року, Додаткових протоколах та звичаєвому міжнародному праві.

По-п'яте, обов'язок запобіжних заходів – сторони конфлікту зобов'язані вживати всі можливі заходи для мінімізації шкоди цивільному населенню [1; 18].

Реалізація цих принципів забезпечує формування правової бази, що визначає статус цивільного населення, обсяг можливого відшкодування та підстави для притягнення порушників до відповідальності. Сучасне міжнародне гуманітарне право створює комплексний механізм захисту цивільних осіб

і є основою для розвитку національних систем компенсації шкоди, адаптованих до конкретних умов збройних конфліктів.

Відповідальність держав за шкоду цивільному населенню під час збройних конфліктів є центральним елементом міжнародного гуманітарного права і визначає правові рамки захисту цивільних осіб у військових умовах. Основу цієї системи складають ключові міжнародні договори та конвенції, зокрема Женевські конвенції 1949 року та Гаазькі конвенції 1907 року, які закріплюють не лише обов'язки держав щодо забезпечення безпеки цивільного населення, а й механізми юридичної відповідальності за порушення цих норм. Женевські конвенції встановлюють, що держави-учасниці зобов'язані вживати всіх необхідних заходів для захисту цивільних, запобігання нападам на мирних жителів та відшкодування шкоди, завданої унаслідок бойових дій. Вони визначають серйозні порушення як воєнні злочини, що потребують належного юридичного реагування на міжнародному рівні. Гаазькі конвенції, своєю чергою, регулюють питання відшкодування майнової шкоди та шкоди життю цивільних осіб, уточнюють критерії визначення законності військових дій та встановлюють порядок притягнення держав до відповідальності за порушення норм ведення війни [6; 7; 9].

Міжнародні судові та арбітражні інституції відіграють ключову роль у реалізації цих норм та забезпеченні відновлення справедливості. Серед них особливе значення має Міжнародний суд ООН, який розглядає суперечки між державами щодо відповідальності за шкоду цивільному населенню, визначає обсяг компенсацій та встановлює юридичні прецеденти. Поряд із цим, Міжнародний кримінальний суд (МКС) забезпечує індивідуальну відповідальність осіб, які вчиняють воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид, що спричиняють шкоду цивільним особам. Таке поєднання державної та індивідуальної відповідальності дозволяє формувати комплексну систему юридичного захисту, що охоплює як держави, так і окремих суб'єктів міжнародного права [4].

Одним із найефективніших механізмів відшкодування є створення спеціалізованих компенсаційних фондів, зокрема Фонду компенсацій жертв (United Nations Compensation Commission – UNCC), заснованого після Іраку-кувейтського конфлікту 1990–1991 років. Цей фонд був призначений для розгляду заяв цивільних осіб та урядових структур Кувейту щодо компенсації матеріальних, моральних та економічних збитків. Фонд фінансувався

коштом частини доходів від експорту нафти Іраку і функціонував понад три десятиліття, задовольнивши понад мільйон заяв на суму понад 52 млрд доларів США. Діяльність UNCC стала прецедентом у сфері міжнародного права, показавши, як ефективно можна поєднувати державну відповідальність із механізмами фінансової компенсації та відновлення прав цивільного населення [3].

Важливою складовою системи міжнародного захисту є діяльність гуманітарних організацій, зокрема Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ) та Організації Об'єднаних Націй. МКЧХ здійснює моніторинг дотримання норм міжнародного гуманітарного права, надає безпосередню гуманітарну допомогу цивільним особам, підтримує ініціативи з реабілітації, а також виступає посередником між сторонами конфлікту. Організації ООН координують гуманітарні операції, сприяють створенню компенсаційних механізмів та фондів для відшкодування шкоди, а також інтегрують національні організації, такі як Товариство Червоного Хреста України, у глобальну систему захисту цивільних осіб.

Досвід конкретних міжнародних конфліктів дозволяє простежити практичне застосування зазначених механізмів. Так, у випадку Іраку та Кувейту після війни 1990–1991 років Компенсаційна комісія ООН розглянула понад 2,7 млн заяв на компенсацію та задовольнила більше мільйона вимог, забезпечивши відшкодування збитків на загальну суму понад 52 млрд доларів [15]. У колишній Югославії Міжнародний трибунал ООН притягав до відповідальності осіб, які вчинили воєнні злочини проти цивільного населення, що дозволило реалізувати репараційні механізми в конкретних випадках [4]. У випадку Палестини питання компенсації цивільному населенню розглядаються через низку резолюцій міжнародних органів, однак політична складність ситуації ускладнює практичну реалізацію відшкодування, демонструючи межі ефективності існуючих механізмів у політично конфліктних регіонах [3].

Зазначимо, що забезпечення захисту цивільного населення та відшкодування шкоди, заподіяної воєнними діями на території України, ґрунтується на комплексі національного законодавства, інституційних механізмів та судової практики, які інтегрують принципи міжнародного гуманітарного права. Національні механізми спрямовані на відновлення порушених прав, компенсацію матеріальних та моральних втрат, а також на соціальну підтримку постраждалих громадян.

Основу правового регулювання становить Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII (2014), який передбачає відшкодування матеріальної та моральної шкоди громадянам, юридичним особам і державі, завданої внаслідок тимчасової окупації та воєнних дій. Закон визначає порядок відшкодування збитків, а також статус громадян, які постраждали від окупації чи бойових дій [14].

Додатково, українське законодавство передбачає одноразові грошові виплати для працівників критичної інфраструктури та інших категорій осіб, які постраждали внаслідок військової агресії, забезпечуючи соціальний захист тих, хто безпосередньо постраждав від бойових дій. Загальні положення щодо відшкодування майнової та моральної шкоди закріплені у Цивільному кодексі України (ст. 1166–1167), який визначає принципи компенсації збитків, що включають відшкодування матеріальної шкоди, моральної шкоди, шкоди здоров'ю та втрати майна. Ці норми дозволяють забезпечити комплексний підхід до відновлення порушених прав цивільних осіб під час збройних конфліктів [16].

Відповідальність за організацію та реалізацію механізмів відшкодування покладена на державні органи, які працюють на центральному та місцевому рівнях. До ключових інституцій належать обласні військові адміністрації, Міністерство соціальної політики України, а також спеціальні комісії, створені для надання компенсації за зруйноване житло та інші матеріальні збитки.

Судова система України виконує важливу роль у встановленні фактів шкоди та стягненні компенсацій у цивільних і кримінальних провадженнях. Законодавством передбачено, що відшкодування може здійснюватися як добровільно, за домовленістю сторін, так і через судові рішення, що особливо актуально у справах про цивільні позови, пов'язані з військовою агресією. Таким чином, державні адміністративні механізми та судова система взаємодіють, забезпечуючи комплексну систему відшкодування та юридичного захисту цивільного населення [2].

Національна судова практика демонструє ефективне застосування законодавства у справах про відшкодування шкоди, завданої воєнними діями. Наприклад, у справі № 216/5657/22 суд задовольнив позов про відшкодування понад 25 млн грн як матеріальної, так і моральної шкоди, завданої окупацією частини територій України та іншими агресивними діями РФ. Рішення ґрунтувалося на

нормах Цивільного кодексу України та законі про окуповані території [13].

Інший приклад – рішення Верховного Суду від 20.09.2024 у справі № 172/631/23, де позивачі отримали грошові компенсації за зруйноване житло відповідно до нормативних актів уряду. Ці кейси демонструють, що національні суди активно застосовують норми міжнародного гуманітарного права, інтегруючи їх у внутрішньодержавну практику та забезпечуючи справедливу компенсацію постраждалим громадянам [12].

Українські національні механізми відшкодування шкоди відповідають базовим принципам міжнародного гуманітарного права, зокрема принципу повного відшкодування цивільним особам шкоди, заподіяної воєнними діями. Водночас національні механізми суттєво відрізняються від міжнародних стандартів за низкою характеристик.

По-перше, міжнародні механізми, такі як UNCC, мають ширшу юрисдикцію та більший фінансовий потенціал, що дозволяє охоплювати значно більший масштаб постраждалих осіб і держав. Національні ж механізми більше орієнтовані на судову практику, державні адміністративні процедури та бюджетні фонди, що обмежує можливості швидкого та масштабного відшкодування.

По-друге, міжнародні механізми часто передбачають застосування санкцій та примусових виплат з боку держав-агресорів, тоді як українські підходи реалізуються переважно через внутрішньодержавні адміністративні та судові процедури.

По-третє, національна судова практика України демонструє активне використання норм міжнародного гуманітарного права, інтегруючи міжнародні прецеденти у власні рішення та наближаючи стандарти до світових. Це свідчить про поступове підвищення ефективності національних механізмів та їхню відповідність міжнародним вимогам щодо відшкодування шкоди цивільному населенню [11].

Система відшкодування шкоди цивільному населенню під час збройних конфліктів є надзвичайно складною і багаторівневою, оскільки потребує одночасного поєднання правового, фінансового та організаційного забезпечення. Попри наявність законодавчих норм, судової практики та адміністративних процедур, національні механізми відшкодування шкоди стикаються з низкою серйозних проблем, що істотно знижують їхню ефективність. Однією з основних перешкод є надмірна бюрократія, яка проявляється у громіздких і тривалих процедурах оформлення документів та розгляду

заяв на компенсацію. Постраждалі громадяни змушені неодноразово подавати підтверджуючі документи, очікувати довгий час на верифікацію збитків і проходити численні етапи перевірки, що значно затягує процес отримання належної допомоги. Ці бюрократичні перепони особливо відчутні у випадках, коли мова йде про відшкодування збитків від руйнування житла чи втрати майна внаслідок воєнних дій [17].

Ще однією суттєвою проблемою є недостатня доказова база для підтвердження завданої шкоди. Під час бойових дій часто руйнується документація, а доступ до тимчасово окупованих територій є обмеженим або неможливим, що створює значні труднощі у фіксації обсягів шкоди та встановленні причинного зв'язку між діями агресора та завданими збитками. Недостатня кількість надійних доказів ускладнює процес підтвердження права на компенсацію, призводить до затягування розгляду справ у судах і нерідко стає причиною відмов у виплаті компенсацій, що суперечить принципу повного відшкодування шкоди, закріпленому у міжнародному гуманітарному праві [17].

Фінансова складова також значною мірою визначає ефективність національних механізмів. Попри державні компенсаційні фонди, бюджетні обмеження часто не дозволяють повністю покрити існуючі збитки. Це обмежує реалізацію права на повне відшкодування як матеріальних, так і моральних втрат, залишаючи значну частину постраждалих без належної підтримки. Крім того, низький рівень фінансових ресурсів впливає на швидкість реагування державних органів і здатність створювати довгострокові механізми компенсацій, що ще більше загострює соціальну напругу серед постраждалих.

Серед додаткових викликів слід зазначити недостатню координацію між державними органами, судами та міжнародними гуманітарними інституціями. Відсутність узгодженої роботи призводить до дублювання процедур, втрати часу та неефективного використання ресурсів, що особливо критично у випадках масових руйнувань та великого числа постраждалих [17; 19].

Для подолання цих проблем пропонується низка комплексних заходів. Перш за все, необхідно спростити та стандартизувати процедури оформлення заяв на компенсацію, оптимізувати роботу комісій і скоротити бюрократичні кроки, що дозволить значно пришвидшити процес отримання виплат. Важливим напрямом є цифровізація процесів: запровадження електронних систем фіксації

шкоди та інтеграція інформації з державних реєстрів забезпечить прозорість, зменшить людський фактор і скоротить час обробки заяв. Не менш актуальним є створення спеціалізованих компенсаційних фондів, які акумулювали б ресурси держави та міжнародної допомоги та забезпечували б оперативний та прозорий розподіл коштів серед постраждалих. Підвищенню ефективності сприятиме також посилення координації між державними органами та судами, удосконалення нормативно-правової бази та забезпечення доступу до правосуддя для кожного потерпілого.

Великий потенціал для підвищення ефективності національної системи відшкодування шкоди має інтеграція міжнародного досвіду. Україна може запозичити практики Компенсаційної комісії ООН (UNCC), Міжнародного суду ООН та Міжнародного кримінального суду, адаптувавши їх до національних умов. Це передбачає впровадження стандартів доказування та процедур розгляду справ, використання принципу повного й відповідального відшкодування шкоди, а також активну співпрацю з міжнародними гуманітарними організаціями для отримання технічної, юридичної та фінансової підтримки. Водночас досвід держав, що пройшли через збройні конфлікти, демонструє ефективність створення спеціалізованих фондів та швидких компенсаційних механізмів, які можна адаптувати для України з урахуванням особливостей національного законодавства та фінансових можливостей [15; 17].

Висновки. Дослідження показало, що ефективність відшкодування шкоди цивільному населенню під час збройних конфліктів залежить від поєднання законодавчої бази, організаційних процедур і ресурсного забезпечення. В Україні механізми компенсацій вже регламентовані, зокрема через Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та Цивільний кодекс. Судова практика підтверджує можливість стягнення матеріальної та моральної шкоди як через добровільні механізми, так і через судові рішення.

Водночас на практиці існують проблеми: бюрократія, складність збору доказів, обмежений доступ до окупованих територій та недостатнє фінансування. Порівняльний аналіз із міжнародними механізмами, такими як UNCC чи Міжнародний суд ООН, показав переваги міжнародних систем у фінансовій базі та стандартизованих процедурах, тоді як національні механізми більш орієнтовані на судову практику та державні фонди.

Перспективи розвитку включають удосконалення законодавства, цифровізацію процедур, створення спеціалізованих компенсаційних фондів і активну інтеграцію міжнародного досвіду. Поєднання національних і міжнародних підходів, підвищення прозорості, оптимізація доказової бази та покращення координації між органами влади та судами дозволять забезпечити ефективний захист цивільного населення і реалізацію принципу повного відшкодування шкоди.

Література:

1. Бані-Насер Фаді Міжнародно-правовий захист цивільного населення та інших категорій осіб під час збройних конфліктів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 6. С. 79–87.
2. Відшкодування шкоди, заподіяної війною: можливості українського правосуддя. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1556344/>
3. Городиський І. Досвід Компенсаційної комісії ООН та висновки для відшкодування Україні | Центр Дністрянського. URL: <https://dc.org.ua/news/dosvid-kompensatsiynoyi-komisiyi-onn-ta-vysnovky-dlya-vidshkoduvannya-ukrayini>
4. Каменєва В., Ковальова С. Роль міжнародного кримінального суду у забезпеченні світового миру та безпеки: досягнення та проблеми. *Матеріали конференцій МНЛ, (19 травня 2023 р., м. Харків)*, 2023. С. 195–196.
5. Клапоушак Д.С. Щодо міжнародно-правового захисту цивільного населення під час збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. №77, Ч. 2. С. 294–299.
6. Конвенція IV про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Офіційний Вебпортал Парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
7. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Офіційний Вебпортал Парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
8. Луцан А. В. Захист прав жінок в умовах збройних конфліктів. *Право і суспільство*. 2022. № 6. С. 299–306.
9. Мудра І. Правові засоби та інструменти відшкодування шкоди, завданої міжнародно-протиправними діями держав. *Юридичний вісник*, 2024, №2. С. 92–99. DOI: 10.32782/yuv.v2.2024.12

10. Падалка М. А. Міжнародно-правовий захист цивільного населення під час збройних конфліктів. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2022. № 6. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-6-01-10>
11. Погрібний С. Огляд національної судової практики щодо відшкодування шкоди, завданої війною. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/Prezent_Shkoda_zavd_war.pdf
12. Постанова від 06.02.2024 по справі № 172/631/23 Дніпровський апеляційний суд | ZAKONONLINE – Право знати! URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/116819448>
13. Постанова суду № 216/5657/22 від 20.06.2024 про відшкодування шкоди. ipLex Судові Рішення. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=120065557&red=10000381b7dfa6744cda554f216c9d7d542c7&d=5>
14. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. Офіційний Вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
15. Репарація – відшкодування шкоди, завданої країною-агресором. URL: <https://agro-pro.com.ua/news/reparacia-vidskoduvanna-skodi-zavdanoi-krainou-agresorom>
16. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 4 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
17. Шрамко С. С. Правові механізми відшкодування шкоди жертвам військових конфліктів: проблеми і перспективи. *Вісник юридичних наук*. 2024. № 53(2). С. 371–376.
18. Шутяк І. А., Іншеков М. В., Євтушок В. А. Захист цивільного населення в умовах воєнного стану *SWorldJournal*. 2023. № 1. С. 11–16.
19. Яковлева С. Відшкодування шкоди, заподіяної війною: можливості українського правосуддя. *Юридична газета online*. № 13–16. С. 771–774.

Дата надходження статті: 22.09.2025

Дата прийняття статті: 24.10.2025

Опубліковано: 04.12.2025